
EL RASTRE DELS MÉS DESVALGUTS ENTRE ELS PAPERS DE L'HOSPITAL DE BARCELONA**Teresa Vinyoles Vidal**Institut de Recerca en Cultures Medievales – IRCVM
Universitat de Barcelona

e-mail: teresavinyoles@gmail.com

Rebut: 10 setembre 2013 | Avaluat: 14 octubre 2013 | Acceptat: 1 desembre 2013 | Publicat: 20 desembre 2013 | doi: 10.1344/Svmma2013.2.6

Resum

Aquest text, que té el seu origen en la ponència que vam presentar al simposi internacional *Fonts gràfiques i documentals per a l'estudi històric dels hospitals* (abril 2013), pretén oferir un petit mostrari de la informació que es pot extreure i les conclusions que se'n deriven, de la consulta directa de les fonts documentals de l'antic hospital de la Santa Creu de Barcelona. El punt de partida de la nostra recerca s'emmarca en els mateixos orígens històrics d'aquesta centenària institució, és a dir, l'albada del segle xv. En aquest sentit, bàsicament hem fet servir els llibres d'entrades de malalts i d'expòsits, un minutari comptable i uns manuals notariais del quatre-cents i d'èpoques posteriors, conservats a la Biblioteca de Catalunya i a l'Arxiu Històric de la Fundació de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. El nostre propòsit no és fer-ne un estat de la qüestió, ni esbossar una història de la pobresa barcelonina, ni tampoc plantejar una visió comparativa de les institucions hospitalàries, senzillament, després de reflexionar sobre el tema, mirarem de dialogar amb les fonts i que siguin elles les que parlin. Procurarem, en el possible, sentir la veu dels pobres del passat, però sense oblidar que la pobresa no és propietat exclusiva dels temps medievals.

Paraules clau: Assistència, pobresa, marginalitat, infància, hospitals, Barcelona, documentació, arxiu, demografia

Abstract

This essay is based on the paper presented at the International Symposium *Documentary and visual sources for the historical study of hospitals* (April 2013), and it aims to offer a small sample of the information that can be extracted from the direct consultation of the documentary sources of the old Hospital de la Santa Creu in Barcelona, and the conclusions that can be derived from it. Our research begins with the birth of this centuries-old institution, that is, at the dawn of the fifteenth century. In this sense, we have basically used the books of admission of patients and foundlings, a minute book and several notarial manuals from fifteenth-century and later, preserved in the Library of Catalonia and the Historical Archive of the Foundation of the Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Our purpose is not to overview the history of poverty in Barcelona or to establish a comparison between its hospitals, but rather to reflect upon the sources, enter into a dialogue with them and let them speak for themselves. When possible, we will try to listen to the voices of the poor of the past, without forgetting that poverty is not exclusive to the medieval period.

Key words: Welfare, Poverty, Marginalization, Childhood, Hospitals, Barcelona, Documents, Archives, Demography

Digues, foll, ¿has vist home qui sia orat?-. Respòs que ell havia vist un bisbe qui havia a sa taula molts anaps, e moltes escudelles e talladors d'argent, e havia en sa cambra moltes vestedures e gran llit, e en ses caixes molts diners. E a la porta de son palau havia pocs pobres. [RAMON LLULL, *Amic i amat*, 292]

1. *Introducció a la pobresa i la beneficència*

Malauradament, en el nostre dia a dia, és freqüent trobar persones sense sostre dormint als portals i pobres demanant almoïna, és a dir, som testimonis del rastre d'una pobresa manifesta. Però sovint no ens n'adonem d'una altra pobresa amagada, de la qual només en som conscients a través de les notícies que apareixen en els mitjans de comunicació referents a les entitats que donen suport als necessitats: el banc d'aliments, els menjadors socials, les llars d'acolliment, Càrites... No obstant això, aquest panorama tant desolador no és nou. Si girem el cap envers el passat, comprovem que hi van haver institucions encarregades d'oferir socors als pobres i als desvalguts. El seu estudi acurat ens permet conèixer de primera mà quines eren les condicions de vida d'aquells menesterosos, els seus problemes i quines respostes o iniciatives es preniën en cada moment per tal d'ajudar-los a superar situacions que sovint eren d'extrema escassetat. En definitiva, ens acosta als seus problemes i a les respostes que aquella societat va donar a les mancances del seu temps.

Aquest text, que té el seu origen en la ponència que vam presentar al simposi internacional *Fonts gràfiques i documentals per a l'estudi històric dels hospitals* (abril 2013), pretén oferir un petit mostrari de la informació que es pot extreure i les conclusions que se'n deriven, de la consulta directa de les fonts documentals de l'antic hospital de la Santa Creu de Barcelona. El punt de partida de la nostra recerca s'emmarca en els mateixos orígens històrics d'aquesta centenària institució, és a dir, l'albada del segle xv. En aquest sentit, bàsicament hem fet servir els llibres d'entrades de malalts i d'expòsits, un minutari comptable i uns manuals notariais del quatre-cents i d'èpoques posteriors, conservats a la Biblioteca de Catalunya i a l'Arxiu Històric de la Fundació de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. El nostre propòsit no és fer-ne un estat de la qüestió, ni esbossar una història de la pobresa barcelonina, ni tampoc plantejar una visió comparativa de les institucions hospitalàries, senzillament, després de reflexionar sobre el tema, mirarem de dialogar amb les fonts i que siguin elles les que parlin. Procurarem, en el possible, sentir la veu dels pobres del passat, però sense oblidar que la pobresa no és propietat exclusiva dels temps medievals.

A l'edat mitjana es parlava de dues menes de pobres: els captaires o pobres de Crist, és a dir, els que eren ostensiblement pobres de solemnitat, i els vergonyats, que patien una pobresa amagada. Podem dir, doncs, que existia una certa jerarquització en el món marginal (BRODMAN 1998, p. 4).

Però, ni llavors, ni tampoc ara, no es pretén eradicar la misèria. Francesc Eiximenis en parlava en els seus escrits i recomanava als prínceps que no desemparessin als pobres en moments de crisi, en especial als vergonyats que s'havien vist abocats a la pobresa per diverses circumstàncies, però que no sempre ho havien estat (EIXIMENIS 1927, p. 98). Alhora, deia que calia saber conviure amb els necessitats, que no s'havien d'expulsar del seu entorn immediat i comminava de nou als prínceps perquè no els oprimissin i se'n compadissin (EIXIMENIS 1987, p. 459-461).

Si dius ¿Què farem dels pobres contrets e inútils e malalts tostemps? te dic que los pobres que són vers pobres deuen romandre aquí sens neguna molèstia. E açò per tal com per Déus són lleixats e posats en cascuna comunitat per tal que los rics, qui han a dar, hagen lloc de fer almoina e de rembre llurs pecats... Les riqueses són dades a l'hom... per satisfacer-ne a Déu, donant-les als pobres... (EIXIMENIS 1927, p. 125-127).

A més, el pensador gironí era del parer que la gent que sap veure les misèries dels pobres és capaç de guardar i conservar millor allò seu i treballar per tal de no caure en la misèria. En certa mesura, venia a dir-nos que la pobresa era inevitable, i fins i tot útil, ja que els pobres podien esdevenir un mitjà per la salvació de l'ànima dels rics, especialment la dels mercaders.¹ Aquesta afirmació ens pot semblar cínica, però al cap i a la fi testimonia una realitat ben coneguda: l'existència de rics pressuposa la dels pobres. Alhora, tant abans com ara, documentem persones sincerament solidàries que ajuden als desvalguts. Pel que fa a la caritat privada, algunes persones laiques en la seva vida diària miraven de seguir les obres de misericòrdia. Molt interessants són les activitats de beguines i terciàries: tenien cura dels leprosos, ensenyaven de lletra a nenes pobres, aconsellaven a dones de la burgesia, soterraven els condemnats a mort (BOTINAS, CABALEIRO, DURAN 2002). Així mateix tenim l'exemple de Caterina, la muller del moler Domènec Follit, que en el seu testament datat a Barcelona l'any 1396 disposava que un noi al que ella havia acollit des de la seva infantesa (o sigui que seria un expòsit o orfe), es quedés tots els vestits que li havia proporcionat i que estaven a casa seva, a més d'un parell de camises i d'un parell de bragues. També li deixava un llit amb tot el seu parament: matalàs, un parell de llençols i un coixí, una flassada bona, amb la condició de què ell recollís alguns pobres de Jesucrist perquè dormissin i descansessin en aquell llit, per amor a Déu.²

En aquest context contemplem la creació d'institucions que pretenen, almenys, pal·liar en la mesura del possible les necessitats dels més desfavorits. Així doncs, per solidaritat, per caritat cristiana o per evitar possibles avalots, en el món medieval es van crear institucions assistencials, entre elles les almoines i els hospitals.

¹ Francesc Eiximenis lloa la caritat dels mercaders: «solament mercaders són gran almoners e pares e frares de la cosa publica» (EIXIMENIS 1927, p.147).

² Arxiu Històric de Protocols de Barcelona [AHPB], Arnau Piquer, 51/33, f. 68v.

La documentació barcelonina es fa ressò del primitiu hospital de la Santa Creu, citat en el testament de Sunifred Llobet de l'any 995 com «*ospitalaris domum qui est ante ianuam Sancte Crucis*».³ L'edifici fou refet el 1090 i va perdurar fins que es va alçar el d'en Colom, al Raval, al que va transferir-hi les seves funcions el 1219. Així doncs, l'hospital de la Santa Creu i el seu continuador, el de la Santa Creu i Sant Pau, tindrien els seus orígens remots abans de l'any 1000.

Sovint s'ha dit que els hospitals medievals eren institucions eminentment urbanes (ESCOBAR 2011, p. 109). I en part és cert, perquè moltes ciutats van veure com es construïen grans establiments dedicats a l'assistència, encara que no podem menystenir que també n'hi havia a les zones rurals, i no només en els camins de pelegrinatge. No obstant això, aquesta pobresa rural ens resulta més desconeguda, ja sigui per una manca d'informació o senzillament perquè les solidaritats veïnals funcionaven millor que a la ciutat. La documentació es fa ressò d'aquesta realitat en una època tan reculada com el segle XI, tal com s'assenta en el testament d'Arsenda d'Àger de l'any 1068, mitjançant el qual fundà cinc hospitals rurals:

[...] que facin hospitals per repòs i cura dels pelegrins i per a qui fos necessari per l'amor de Déu omnipotent [...]. I hi posin draps per a reposar i hi donin tot dels nostres béns mobles, on sempre trobin els pobres consolació de menjar i beure (SANAHUJA 1961, doc. 25).

A través d'aquestes fundacions i de les obres de caritat de persones particulars s'intentava pal·liar els dèficits alimentaris, cobrir les necessitats més bàsiques dels desvalguts, facilitar la redempció de captius, oferir alberg als pelegrins, dotar les noies amb pocs recursos. Tanmateix, amb independència de cada moment, el principal problema era la pobresa: alimentar els afamats, donar aixopluc als sense sostre i tenir cura dels malats pobres.

Certament, la societat urbana propicià l'existència d'una nova pobresa, una massa anònima d'immigrants rurals que a partir del segle XII, i sobretot en les centúries següents, es traslladaren als suburbis de les ciutats i els quals podien generar inseguretat i fins i tot avalots populars en els moments de carestia. Fou llavors quan aparegueren amb força les institucions benèfiques, lligades tant a la nova espiritualitat laica com a les fundacions eclesiàstiques.

Alguns d'aquests flamants centres s'ocupaven d'oferir menjar als famolencs. És el cas de les conegudes almoines dependents de l'Església, però també d'altres establiments d'iniciativa

³ Arxiu de la Catedral de Barcelona [ACB], *Liber Antiquitatum* [LA] II, doc. 382; FÀBREGA 1995, doc. 267. Fa referència a aquest hospital un document del bisbe Deodat de l'any 1023, en què és descrit com «*domui qui constructa est ad ospitalitarem pauperum in predicta civitate*» (ACB, LA, I, doc.757; BAUCCELLS 2006, doc. 368). El 1038, un clergue anomenat Amalric feia donació de les seves cases perquè hi fessin un hospital per pobres i pelegrins; un prevere i una dona anomenada Oria se'n feren càrrec del mateix (BAUCCELLS 2006, doc.563). No eren els únics hospitals de la ciutat, car també s'esmenta el d'en Guitard, del que no tenim dades tan precises. Així doncs, és possible que a inicis del segle XI, la ciutat comtal tingués, com a mínim, tres hospitals. Es poden consultar, entre d'altres, BATLLE 1987; BRODMAN 1998; CAPDEVILA 2009; CONEJO, 2013.

privada, com l'hospital fundat pel ciutadà barceloní Pere Desvilar (1308). Aquest havia de sustentar un nombre fix de pobres de Jesucrist als quals se'ls donava, cada dia, un pa cuit de blat de divuit onzes, la sisena part d'un quarter de Barcelona de vi (fort i no aigua), la cinquena part d'una lliura carnissera de carn de moltó o la quarta part de carn de vedella o de bou; i, en dia d'abstinència, un diner de peix, de formatge o d'ous, a més d'una ració de cuinat, bé i decentment cuit tan en dia de carn, com en dia de peix⁴. La fam que patien els més desafavorits del seu propi entorn és el que va moure a Desvilar a crear un hospital que apaivagués la fam dels pobres.

En qualsevol cas, a mesura que avancem en l'edat mitjana copsem un major compromís de les institucions municipals, i per suposat eclesiàstiques, en posar en marxa polítiques socials orientades a fer front al problema de la pobresa, no tant per eradicar-la, ans per controlar-la. És en aquest context que s'emmarca la construcció dels grans hospitals urbans, alguns dels quals assoliren una notorietat arquitectònica i simbòlica notable, fins al punt de ser percebuts com una mostra d'orgull ciutadà. Sense anar més lluny, les ordinations de l'hospital de la Santa Creu de l'any 1417 el qualificaven de «lum, noblesa, ornament, laor, glòria e amplitud de la ciutat» (ROCA 1920, p. V).⁵

2. *Veure les necessitats a través de les funcions de l'hospital de la Santa Creu*

Els hospitals, doncs, eren la resposta a les necessitats que s'havien de cobrir dins de la societat: atendre als malalts pobres, acollir els expòsits, i aïllar als leprosos i als orats i a les orades de la resta de la població. Les citades ordinations de l'hospital de la Santa Creu (1417) ho recullen per escrit de manera prou eloqüent:

hi són contínuament acollits, rebuts, sostinguts e alimentats, en gran nombre, homes e dones pobres, afollats, contrets, orats, nafrats, e havents altres diverses misèries humanes, infants gitats e altres persones miserables de diverses nacions e condicions (ROCA 1920, p.V).

És a dir, que el nounat hospital barceloní s'havia fundat per garantir l'atenció dels malalts pobres, tant físics com mentals, i per acollir als infants abandonats. A més, s'especificava que no hi havia restriccions geogràfiques, de tal manera que serien igual de benvinguts els pacients locals, com els procedents d'altres indrets de la Corona.

Pel que fa a la lepra, va ser una malaltia maleïda, una d'aquelles “malalties” per excel·lència que solem relacionar amb un moment determinat; cada època acostuma a tenir la seva. Els leprosos

⁴ Arxiu de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau [AHSCSP], Porcions de l'hospital de Pere Desvilar, 3, f. 1v-4r. En relació amb aquest hospital, convé assenyalar les darreres novetats donades a conèixer per Teresa Huguet (HUGUET 2013a, p. 173 i ss.). I quant al llibre de porcioners pròpiament dit, remetem a un altre text d'aquesta mateixa autora (HUGUET 2013b).

⁵ Veure també CONEJO (en premsa).

eren marginats socials i la por d'infectar-se sovint els confinava fora o al llindar dels murs de les ciutats. A Barcelona, al segle XII, en la cruïlla de camins que anaven en direcció cap a Montjuïc i el Llobregat s'hi va fundar un hospital per a mesells.⁶ A partir del 1401 va passar a dependre del de la Santa Creu, encara que només administrativament, ja que fins a mitjans del segle XVIII no es va moure del lloc on es trobava el primitiu edifici. Alhora, comptava amb un personal propi, almenys un servicial i una serventa, tal com es recull en la comptabilitat de la casa de la Santa Creu de 1430.⁷

Però, reprenent el discurs a propòsit de la pobresa, comprovem com la documentació hospitalària ens aporta moltes dades per apropar-nos al seu millor coneixement. Els llibres de comptes, per exemple, ens parlen sobre alguns dels serveis que oferien; els llibres d'ingressos de malalts, els d'expòsits, i els d'entrades d'orats i d'orades ens donen informació sobre les condicions en què es trobaven molts dels qui eren atesos i acollits; mentre que els protocols notariais custodien un cúmul de dades sobre compres, contractes, vendes, lloguers que il·lustren de manera detallada la frenètica vida diària d'aquestes institucions.

3. La informació que ens ofereixen els llibres d'entrades de malalts

A partir de la consulta d'alguns dels llibres d'entrades de malalts conservats a la secció Arxiu de l'Hospital de la Biblioteca de Catalunya hem pogut conèixer, entre d'altres dades, el grau de pobresa, el sexe, la professió, la procedència i l'edat de molts pacients. En el cas que ens ocupa, ens referim al *Libre de la infermaria segon* datat el 1457, als *Llibres d'entrades de malalts* (1474, 1480-1483, 1539-41), al *Llibre d'entrada de paisans* (1671-73) i al registre d'*Entrades d'orats i orades* (1649-56).⁸

La majoria dels malalts no duïen a sobre diners i llur pobresa s'explicita encara més en la descripció de la roba que vestien i en la valoració que en feia l'hospital. Generalment, es diu que portaven

⁶ Encara que no ens detindrem a parlar en detall d'aquest hospital, sabem que tenia una capella dedicada a Santa Maria dels Malalts i que l'any 1218, un matrimoni de Plegamans en fundà una altra sota l'advocació de santa Margarida; és per això que la comunitat de beguines que hi residien eren conegudes com les "Margaridoies". Entrat el segle XIV s'introduí també el culte a sant Llätzer, fet que justifica que amb el temps l'hospital es conegués genèricament amb aquest nom (PÉREZ SANTAMARIA 1980, p. 77-116; BOTINAS, CABALEIRO, DURAN 2002, p. 84; VENTEO 2010).

⁷ AHSCSP, *Llibre de caixa I*, f. 92r. Malauradament, la majoria de llibres de comptes de l'hospital de la Santa Creu han desaparegut, per la qual cosa aquest esdevé especialment important i més encara per la seua cronologia primerenca, tal com revela la recent aportació de Manuel Sánchez (en premsa). Entre altres dades, ens il·lustra sobre l'alimentació dels malats i dels diversos treballadors que se n'ocupaven, el personal sanitari, els servicials, els administradors... També podem comprovar com els petits hospitals anteriors encara acollien pobres, ja que es pagava als servicials d'aquestes institucions, les quals continuaven desenvolupant les seves funcions a manera de "sucursals". De fet, la Santa Creu no donava aixopluc ni aliment als pobres que estaven sans; només acollia als malalts pobres o desvalguts.

⁸ Quant als llibres d'entrades de malalts de l'antic hospital de la Santa Creu, vegi's l'article de Reis Fontanals en aquest mateix número de *Svmma*.

«robota» o «roba de bassa», o sigui per llençar a la bassa de les deixalles. Per exemple, l'any 1457 s'atesta que «Antoni ve tot ronyós i porta robot»; mentre que d'un jove de 19 anys, servent de la casa del rei que ingressà malalt de febre aquell mateix any, s'anota que anava abillat amb «robot de poca vàlua».⁹ Altres mostres espigolades d'aquesta pobresa, manifesta per l'aspecte dels vestits, ens l'ofereixen Maria Ribalta, de 8 o 10 anys, que «ve de la Misericòrdia, ho porta tot dolent»; o Josep Planas de Cardona, de 20 anys, que tenia una capa de pastor i «el demés tot no val un sou». Aquests dos darrers exemples són de 1671, amb la qual cosa comprovem que les coses a penes canviaven amb el pas del temps.¹⁰

3.1. *Les dones*

Del registre de pacients ingressats a l'hospital de la Santa Creu al llarg de 1457, comprovem que la majoria foren homes, mentre que les dones només representaven un 10%. Amb el pas dels anys, i malgrat que la quantitat de *fembres* sempre seria inferior a la de mascles, la diferència proporcional entre ambdós grups s'aniria escurçant, tal com es desprèn, per exemple, del *Llibre de paisans* de 1671-1673. És evident que la pobresa i la malaltia afectaven a tothom amb independència del sexe, però les xifres esmentades conviden a la reflexió i fins a proposar alguna hipòtesi del perquè d'aquesta presència més reduïda de dones. Elles, en general, gaudien d'una vida més estable i tal vegada llur sedentarisme les feia menys propenses a certes malalties o accidents. A més, havien pogut i sabut teixir al seu voltant un cúmul de solidaritats familiars i veïnals, és a dir, que comptaven amb un important suport social; i potser també tenien un mínim coneixement 'mèdic' que els permetia, a través de remeis casolans, guarir-se les unes a les altres en la intimitat (CABRÉ 2005, p. 637-657).

Les dones anotades en el citat llibre de 1457 ens apropen a determinats col·lectius marginats: llibertes, prostitutes, cegues i forasteres sense arrels. És el cas de la sarda Estàcia, que arribà malalta de vèrtola; però també de Violant Aguilona, de Sant Mateu del Maestrat, «dona orba, vench per mar, porta robot per la bassa»; o de Joana, dona pública valenciana, malalta de febre que «portava una gonella de mescla, un pordomàs morat i una totecha». Encara podem citar-ne d'altres: la grega Caterina, de 40 anys, estava «ferida de ayre» i tenia casa al carrer Nou a prop del convent dels Framenors, on només s'hi trobà un llit parat, unes peces de vestir i dues caixotes buides;¹¹ Maria d'en Berenguer Corn, esclava que fou, arribà hidròpica i va morir poc després. També va ingressar hidròpica Sança, muller d'un pescador procedent de les cases de Santa Clara. I Madona Lladona, mendicant, que vingué malalta, portava una gonella negra, un mantell negre i va morir poc després.

⁹ Biblioteca de Catalunya, Arxiu de l'Hospital [BC AH] 1, *Llibre d'entrades de malalts. 1457*, f. 22v. Pel que fa a la citació de la sèrie d'entrades de malalts, en la primera menció farem constar el títol i la cronologia sencera, però després només s'indicarà el topogràfic.

¹⁰ BC AH 94, *Llibres d'entrades de paisans. 1671-1673*, f. 1v i 3r, respectivament.

¹¹ BC AH 1, f. 22v.

En els registres posteriors es percep un increment de dones foranes: Francina, de 14 anys i natural de Calafell; Francina, vídua de Dalmau Cecer, notari de Perpinyà, que vingué malalta el 28 de gener i morí el 16 de febrer, anava vestida de negre amb poca roba; Joana, filla de Joan Vidal, de Franciac; Joana, esposa de Joan Belloc, pagès moriscat i moltes altres.¹²

3.1.1. *Mares i fills*

També volem parlar esment de les dones que ingressaven malaltes o orades i que, o bé arribaven amb fills petits o bé entraven prenyades i parien a l'hospital. Però fos quina fos la seua realitat, el fet és que majoritàriament solien patir un grau de pobresa molt aguda, tant elles com les seves criatures: «Caterina del florentí, teixidor de seda, ve malalta de vèrtola porta amb si un fill, lo qual doní als infants; porta una cota negra, un gonella verda i un real».¹³ En els mateixos llibres d'entrades d'infants hi trobem igualment algunes anotacions al respecte: així, sabem que l'any 1428 Margarida de Barbar, muller d'un home negre mariner, va arribar malalta amb un nen petit, de nom Jaume, el qual va sortir de l'hospital amb la mare quant ella va sanar (VINYOLES, GONZÁLEZ 1982, p. 278, nen 75). Alhora, consta que va parir una dona folla: va tenir una nena pel març de 1427, que va ser ingressada amb els expòsits i va morir al cap de dos mesos (VINYOLES, GONZÁLEZ 1982, p. 277, nena 21). Tornant als llibres d'entrades de malalts, en trobem diversos exemples: Eulàlia, vídua del pagès de Sants Pere Ortigues, va arribar malalta, duent a sobre una cota burella bona i l'altra de basses, i acompanyada del seu fill Gabriel, de 3 anys, el qual portava una coteta burella, la resta de basses; la mare va morir i l'infant restà a l'hospital.¹⁴ Una orada, casada amb un teixidor de lli de Sant Martí Sarroca, tenia tres fills i el petit, de 3 mesos, el va portar amb ella a l'hospital.¹⁵ Joana Nicolaua «va venir partera», vestida molt pobrament i va tenir una filla que van portar a dida.¹⁶ Antoni Font, natural de Noves (bisbat d'Urgell), venia amb el vestit tot dolent i portà la seva dona Maria i dues criatures a l'hospital; Maria va morir dos dies després, consta també la mort d'una de les criatures i no sabem el destí de l'altra.¹⁷

3.2. *Els homes*

3.2.1. *Mendicants*

Certament, entre els pobres ingressats hi havia persones procedents dels col·lectius més desvalguts i marginats. Ja hem dit que la societat medieval considerava dos menes de pobres: els vergonyants i els mendicants. Aquests darrers eren els indigents que vivien de l'almoïna

¹² BC AH 3, *Llibre d'entrades de malalts. 1480-1483*, f. 23r-26v.

¹³ BC AH 1, f. 68v, 52r, 65v i 51v, respectivament.

¹⁴ BC AH 2, *Llibre d'entrada de malalts. 1473-1479*, f. 81r.

¹⁵ BC AH 197, *Llibre dels orats i orades. 1649-1702*, f. 3r.

¹⁶ BC AH 6, *Llibre d'entrades de malalts. 1539-1541*, f. 1r.

¹⁷ BC AH 94, f. 20r.

recaptada públicament.¹⁸ En el llibre citat de 1457 se'n documenten sis, a més de la dona a la que ja ens hi hem referit abans. Un venia de Bretanya i estava malalt de la cuixa. Francesc Roca, natural de Barcelona, tenia febre i morí dos dies després de creuar la porta de l'hospital. Pasqual Llätzer també estava malalt de febre, igual que Guillem d'Orta, el qual duia «un caputxó, gonella e faset tot de burell i camisa», i 12 diners. Guillem Francesc era un home vell i va morir al cap de poc.¹⁹ Així doncs, a partir d'aquesta breu enumeració, podem comprovar que aquests mendicants no eren acollits per la seva pobresa, sinó perquè a llur indigència s'hi afegia l'estat de malaltia.

D'altra banda, també es fan paleses les dificultats que tenien els lliberts per poder sortir de la misèria. És el cas d'un negre, malalt de febre que portava robota; d'Antoni de Viure, qui fou esclau; d'en Jordi, que també havia estat esclau i que venia amb “pastera”,²⁰ amb febre, i que anava vestit amb un mantó burell, gonellot i camisa. En canvi, no és habitual trobar notícies referents a esclaus. Gairebé com excepció podem citar a Feliu, esclau que venia de mar amb pastera i no parlava, el qual va morir el mateix dia i que no portava res més que un caputxó i unes calces negres.²¹

3.2.2. Forasters

Un altre tret a destacar és la presència de nombrosos forans.²² Molts eren nouvinguts de les zones rurals del país o fins i tot de terres més llunyanes, els quals es desplaçaven a la ciutat a la cerca de treball i amb l'esperança de trobar unes millors condicions de vida. Però el seu ‘estatus’ d'immigrants els feia vulnerables, per la manca d'arrels i perquè no tenien una empara familiar ni veïnal. Així ho copsem en un noi de 18 anys, procedent de Vallderoures, que «vench tot dolorós, porta robota tot de pocha vàlua, diners ne malla. Fou interrogat si tenia res, dix que tenia a la taverna d'en Salomó a la Bocaria un sarró amb dues camises y un dart».²³ També hi ha constància d'estudiants que estaven a dispesa o servint a un ciutadà mentre cursaven els seus estudis, i si queien malalts eren portats a l'hospital: un estudiant nadiu de Santa Coloma de Farners venia de casa de Martí de la Cavalleria, on s'estava l'any 1457, malalt de febre i amb mal de pit; portava la roba millor que els altres i tenia un llibre doctrinal.²⁴ Finalment, n'hi havia que arribaven

¹⁸ Hem pogut documentar l'inventari dels pocs béns que va deixar en Gabriel Roig, mort a l'hospital l'any 1468. El difunt s'havia autodefinit com un “pobre mendicant” que vivia a casa de Lluís d'Espanya, vasser de la Seu (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona [AHCB], Notarial I-12).

¹⁹ BC AH 1; trobem els mendicants citats als folis 21v, 44r, 46r, 53r i 72r.

²⁰ La “pastera” és un llit rudimentari per al transport de malalts o ferits (veure l'entrada corresponent en la versió en línia del *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover i Moll, <http://dcvb.iecat.net/>; consultat l'octubre de 2013).

²¹ *Ibidem*, f. 36r, 63r i 74r.

²² En el llibre d'entrades de malalts de 1457 hi trobem 365 pacients; només s'assenyala la procedència de 113, que representen 80 províncies diferents, amb un ventall que va des de poblacions properes a Barcelona, d'arreu de Catalunya, d'altres llocs de la Corona, del País Basc, Castella, diferents llocs de França, diverses poblacions italianes...

²³ BC AH 1, f. 26r.

²⁴ *Ibidem*, f. 32r.

directament des dels seus llocs d'origen, fet que certifica que l'hospital de la Santa Creu no només acollia naturals o residents a Barcelona. Així ho veiem amb el cas d'un home de Lledó, a una llegua de Figueres, que vingué malalt de la cuixa i va morir al cap de poc.²⁵ Entre aquests homes nadius d'ambients rurals s'atesten, sobretot, pagesos i bracers, generalment joves. Entre d'altres, podem posar els següents exemples: Vicenç, fill de Llorenç, aragonès fadrí de dotze anys; Peirot lo gascó; Pere Bernat, mosso de la Seu d'Urgell de 16 anys; un pagès de sant Boi; un mosso de 16 anys de la vall d'Aran; i així un llarg etcètera.²⁶

A partir dels llibres d'ingressos de malalts també es fan paleses les circumstàncies polítiques, socials i bèl·liques concretes de cada moment històric. En relació amb aquestes últimes, a mitjan segle XVI hi trobem refugiats francesos desplaçats a causa de les Guerres de Religió. Entre molts casos, subratllem els de Peris Alegre de 17 anys i natural del bisbat de Tolosa, que duia tot «roba de basses» i no tenia diners; i Peiron, de 30 anys i nadiu de Bordeus, portava gonella burella, sabates i camisa però sense diners.²⁷

3.2.3. *Galiots*

Entre els acollits a l'hospital a mitjan segle XV hi trobem bracers i treballadors assalariats vinguts no només de les zones rurals, sinó també de les galeres. El port marítim de la ciutat comtal era el destí de moltes de les embarcacions que solcaven la Mediterrània, raó per la qual no és estrany que sovint s'hi atenguessin galiots els quals estaven sotmesos a unes condicions de vida duríssimes: la majoria arribaven febrsos i amb un estat de salut extremadament delicat. Precisament, aquest col·lectiu fou el més nombrós d'entre els ingressats a l'hospital al llarg d'aquell any. Es fa referència, per exemple, a una colla de nois i adults, d'edats i simptomatologies diverses; alguns es van guarir, però d'altres van morir-hi al cap de pocs dies.²⁸ És molt gràfica la descripció d'un vell galiot provinent de la galera del governador; l'única dada inclosa en el text és que «porta mig quartà de polls»; en canvi, d'un altre galiot s'especifica que ve malalt de febre i que «porta robota i polls», si bé té una ballesta d'acer a l'hostal del Mal Cuinat «penyora, per tres reials».²⁹

Els llibres d'expòsits ens proporcionen igualment informació sobre la misèria que acompanyava als galiots i a les seves respectives famílies. És el cas d'un nadó d'un any, de nom Blanquina, la

²⁵ *Ibidem*, f. 23r.

²⁶ BC AH 3, f. 23r.-26v. De tota manera, el 1374 el Consell prohibia als patrons de nau portar a la ciutat pobres, mendicants, esclaus o jueus (AHCB, Llibre del Consell I-24, f. 46v).

²⁷ BC AH 6, f. 4r-5v.

²⁸ Un home de Vinaixa, de 30 anys, vingué malalt de galera, portava «un facet burell un caputxó e tot altre per la bassa». Un altre de 30 anys, que venia igualment de galera, va morir poc després. I de la mateixa embarcació n'arribà un altre home de 30 anys, que duia «robota diu que el barber de la galera te una espasa seva penyora per 4 sous». I així fins a quantificar un total de 44 ingressos. (BC AH 1).

²⁹ BC AH 1, f. 32r. Aquest hostal, situat a la façana marítima, va donar nom a un carrer encara existent.

qual fou abandonada a l'hospital l'any 1438 duent a sobre un albarà en el que s'indicava que no tenia mare i que el seu pare estava condemnat a galeres. Amb tot, sis anys després, aquest pare tornà per tal de recollir la seva filla, i llavors consta que era traginer (VINYOLES, GONZÁLEZ 1982, p. 276 i 283, nena 226).

3.2.4. *Bracers, pescadors i pagesos*

A mitjan segle xv, al marge dels galiots, les cambres de l'hospital s'ompliren sobretot de pescadors, bracers i pagesos.³⁰ Quant als primers, tenim constància d'en Francí Moliner, de 30 anys, que vingué malalt de febre i que només duia robota, però ni diner ni malla; a Pere Pater el portaren en pastera i va morir poc després.³¹ Pel que fa als bracers, sabem que Martí de Balmaseda estava malalt de febre³² i que en Guillem Eixeric, de 28 anys, portava «un caputxó burell, un gonell de sargil oldà, facet oldà, camisola, calces, sabates i dos sous que es va aturar» és a dir que s'els va quedar ell, no van passar a l'hospital.³³ Quan als pagesos, es parla d'un de 30 anys que arribà malalt i duia «un caputxo blanc, un faset blanc, un gonell burell sens manegues, una camisa oldana sense calces, diner ni malla»;³⁴ igualment interessava un mosso de pagès de la present ciutat, de 20 anys, que arribà sense diners, però que feia constar que li devia la soldada el pagès pel qui treballava. Per últim, hi trobem algun home titllat de bergant, com ara Joan de Trevinyo, que estava moribund.³⁵

3.2.5. *Menestrals*

Molts dels homes ingressats, com hem dit, eren pobres sense ofici ni benefici. De tota manera, alguns eren menestrals: sabaters, sastres, fusters, teixidors, barbers. N'hi havia que no tenien res i d'altres només acreditaven uns béns escassos; és a dir, sense arribar a ser pobres de solemnitat, tots ells estaven mancats d'arrels i de suport social, per la qual cosa podem deduir que eren homes sols i que no hi havia ningú que en tingués cura quan queien malalts. Són el reflex d'una pobresa extrema i solien deambular pel seu propi peu; només si estaven greus eren acompanyats a l'hospital en pastera. Els qui necessitaven del treball quotidià per sobreviure podrien esdevenir miserables, ja que eren vulnerables a les fluctuacions d'una economia de mercat incontrolada (LITTLE 1980, p. 45).

³⁰ De bracers, en el llibre d'entrades de malalts de 1457 (BC AH 1) en trobem 26, de pescadors 15 i de galiots 44.

³¹ BC AH 1, f. 31r i 60r, respectivament

³² *Ibidem*, f. 69v.

³³ *Ibidem* f. 25v. També hi ha bracers d'edat madura com un home de 60 anys, malalt de febre, que portava un caputxó de burell, un gonell de burell, un gonellot, camisa, calces i sabates, tot de poca vàlua, i una bossa amb una mica més de 2 sous.

³⁴ *Ibidem*, f. 25r.

³⁵ BC AH 2, f. 88r i 68v, respectivament.

El llibre d'ingressos de 1457 dóna fe d'uns quants homes que formaven part del teixit artesanal, de professions diverses i amb pocs recursos, d'entre els quals en destaquem els següents: un teixidor de 28 anys malalt «d'humors mals en la cara»; un sabater que ve malalt de febre i tot groc, porta només robota i mor poc després; un carnisser de 40 anys que arribà amb pastera i tenia el braç trencat; un altre carnisser de 30 anys ve amb febre; un naiper jove de 27 anys; un fuster i mestre de cases de 66 anys «venc tot tremolós ferit d'ayre» i morí al cap de pocs dies, si bé s'especifica que tenia les coses empenyorades; un sastre de 30 anys malat de vèrtola, també traspassà ben aviat; un sabater de 40 anys malalt del ventrell.³⁶ En podríem citar més, però la majoria tenien en comú la seva condició de pobres, car arribaven sense diners i vestits miserablement o amb robes usades més o menys dignes. De fet, és sabut que les persones de les classes populars urbanes podien veure's abocades a la misèria per qualsevol circumstància desfavorable, a vegades no esperada, raó per la qual sovintejaven a l'hospital.

3.3. Edats d'homes i dones ingressats

Un altre aspecte a valorar és que si bé hi es constata la presència de persones de totes les franges d'edats, sobta la quantitat de joves i adolescents que ingressaven a l'hospital en condicions d'extrema pobresa. Certament, moltes vegades no es consigna quants anys tenien, però quan sí que s'anota comprovem que la majoria d'usuaris tenien entre 10 i 30 anys, almenys pel que fa als llibres de 1457 i 1473-1479.

Com és obvi, també sovintegen les persones d'edat avançada: per exemple Frare Joan, de 80 anys i ermità de Valls, vingué malalt de febre i morí als pocs dies; Maria, muller de Galceran Garcia i de 70 anys d'edat, només portava robota; una dona de Tarragona de 80 anys; un sabater que rondava la setantena arribà malalt de febre; una mallorquina, «dona antiga» i malalta que va morir poc després, portava gonella verda i una tovallola negra.³⁷ Alguns consten malats de vellesa, com en Terrades, barber de Barcelona que va venir a l'hospital «de vellesa malalt» i va morir poc després. En aquest cas, s'afegeix que es van vendre els seus béns valorats per 1 lliura i 14 sous, raó per la qual podem concloure que aquest menestral acabà els seus darrers dies a l'hospital, sol i vell, i deixant enrere seu un petitíssim patrimoni. Joana Paula, que treballava en el propi establiment des de feia tretze anys, també morí de vellesa i «fou-li trobada robota i un cove amb drapots».³⁸

Emperò, cal insistir que les persones documentades són de totes les edats. Només per aportar algunes dades, en el llibre d'ingressos de 1457 hi figuren un pescador de 30 anys, un bracer de 40

³⁶ *Ibidem*, f. 34r. Vestia «un capuxó de burell, un gonell de burell oldà, un gonellot, camisa, calses, sabates tot de poca vàlua», tenia una bossa amb algunes monedes: «2 sous, 2 diners, 2 ardits i 4 mitjos reials».

³⁷ BC AH 1, f. 33v, 36r, 41r i 65v.

³⁸ *Ibidem*, f. 51v. i 74r.

anys, un gascó de 40 anys i un home de Banyoles de 50 anys. Aquest últim era còmit de galera i arribava de mar malalt de febre.

Exemples de persones molt joves ingressades a l'hospital. Llibre d'entrades de malalts (1473-1479)

Nom	Edat	Procedència	Roba	Observacions	Sig.
Eulàlia	14	Sant Vicenç dels Horts	Tot de basses	Òrfena de pagès	7v.
Joan Torremoral	13	Castelló de Lluçanès	Tot de basses		22v.
Baltasar Costa	13 o 14	Olot	De basses	Té un diner	28r.
Bartomeu Rafol	15	Gelida	De basses	Mor	29v.
Bartomeu Moles	13 o 14	Barcelona	De basses	Pagès	31v.
Antoni Ferrer	15	Riumort	De basses	Pagès	33v.
Caterina Moixeric	17	Sant Boi	De basses	Pare pagès	34v.
Berenguer Moragues	18	De les parts d'Urgell	Caputxó blanc resta de basses	El porten de petit a Barcelona	35v.
Angelina Baquer	14	Elna	Gonell blau, perdomàs fosc, resta de basses		42r.
Pere Carbonell	15	Cervera	De basses	Porta 5s. 2.	67v.
Antònia	12 o 13	Manresa	Tot basses		67v.
Francina Maimó	16 o 17	Sant Pere dels Arquells	Gonell de burell, pardomàs fosc, resta de basses		68r.
Joana Aixats	13 o 14	Salses	De basses		68r.
Joana Baruta	10	Molins de Rei	Gonell blau, falde vermelles, dues camises, sabates noves, resta basses	Mor l'endemà i donen les robes a la nena Eulàlia ³⁷	69v.
Mario Forner	10	Barcelona	Tot basses	Pagès; li deuen la soldada	88r.

Tanmateix, tots aquests casos que hem anat enumerant i les circumstàncies d'extrema necessitat que colpien una part important de la societat, no són exclusives del món medieval. Si fem un salt cronològic endavant i ens aturem, per exemple, en el llibre d'entrada de paisans dels anys 1671-1673,

³⁹ No sabem si es refereix a Eulàlia, filla de Bartomeu Mocar, pagès de Calaf de 14 o 15 anys que estava com a serventa amb en Montargull, sastre. Portava una cota dolenta, un brial dolent, camisa bona i el restant de basses. Diu que tenia algunes coses a casa del seu amo, a més de la soldada que li devia. Morí als quatre dies, BC AH 2, f. 71r.

continuarem trobant-nos amb un panorama idèntic: homes i dones, de procedència molt diversa, que porten la roba molt usada i dolenta. Però no només adults, ja que els infants també seguien sent el col·lectiu més dèbil. Així, copsem que algunes nenes acollides a la Misericòrdia ingressaven malaltes a l'hospital: Maria Ribalta, de 8 o 10 anys i filla de Josep Ribalta de Tarragona, ho porta tot dolent; Teresa, vinguda de la Misericòrdia no sap qui era son pare ni d'on era, tenia 12 anys, portava gipó, faldilles, camisa i sabates. També hi ha persones anònimes trobades malaltes pels carrers: el 19 de juliol de 1671 van portar una dona amb una escala, és a dir, que la degueren fer servir com a civera, «la qual quan és estada ací es estada morta, ningú no ha sabut lo seu nom, la qual portava només faldilles y camisa»; Joan, mallorquí, portava calces de couro, camisola blava, barret, espadnyes, camisa, tot dolent, va morir uns dies després. De la mateixa manera que en els documents medievals, aquests llibres més tardans són un mirall extraordinari per saber com vestien els pobres: les dones duïen caputxa, davantal, faldilla, gipó, camisa, mitges sabates... I els homes, barret, capa, camisa, balons, sabates o espadnyes. Com és lògic, alguns anaven abillats de mariner.⁴⁰

4. Orats i orades

Des dels seus orígens, l'hospital de la Santa Creu preveia que una de les seves tasques principals havia de ser l'acolliment de persones que patien malalties mentals. Per bé que els llibres d'ingressos d'orats i orades daten d'èpoques posteriors, ja en el primer minutari comptable conservat (1430) apareixen persones encarregades de llur atenció, les quals cobraven el seu salari puntualment.⁴¹ Encara que el nostre propòsit no és reflexionar entorn a la diagnosi i els procediments amb què s'afrontaven aquestes malalties, atestem que els muts o les persones que per qualsevol circumstància no parlaven, eren tingudes igualment per orades. Mirant el llibre d'ingressos d'orats i orades de 1656 hi trobem un ampli ventall d'homes i dones de diferents edats, que en general consten com a molt pobres que provenen d'arreu de Catalunya. Per exemple, Maria Àngela Capdevila, de 40 anys, es diu que estava casada a Montblanc, que els seus pares eren morts i que no tenia germans ni fills i portava un document dels consols de la vila certificant que «no té possibilitat per sustentar-se sens lo arrimo del present hospital, per on consta que son gent de pocha o ninguna hacienda»; a més, vestia dignament amb faldilla de drap, gipó de brial molt usat, sabates blanques i camisa bona, i no portava diners.⁴² Aquest text ens fa pensar que sovint els malalts mentals estaven a càrrec de la pròpia família o de terceres persones, si les podien pagar, i també que els més desvalguts aconseguïen certificats de les autoritats municipals per tal que fossin acollides a l'hospital general de Barcelona.⁴³

⁴⁰ BC AH 94, f. 1v, 2v, 6r, 9r, 11v i 14r.

⁴¹ AHSCSP, *Llibre de caixa I*, f. 83v. A Caterina, vídua de Bernat Bruguers, serventa de les orades, li pagaven el salari de quatre mesos finits el mes de gener: 2 lliures i 4 sous.

⁴² BC AH 197, f. 10v.

⁴³ Esperança, d'uns 30 anys i natural de Valls, casada, tenia un nen de 7 anys del primer marit i una nena de 2 anys del segon matrimoni. Sabem que ingressà amb els orats i consta que eren gent pobra, que no tenien ni diners ni res, i la roba que portava era molt dolenta. *Ibidem*, f. 11v.

En aquest col·lectiu també ens trobem amb un nombre important de joves: Margarida, fadrina filla de Magdalena Durana, natural de Gelida, vestida pobrament; Maria, negra, donzella filla d'Antoni Gota, negre, fuster de la Garriga; a Josep Prat, de 18 anys que va ingressar malalt a l'hospital, el metge li va donar ordre de què quan estigues bo «lo assentassen en lo present libre perquè és orat».⁴⁴

Alguns eren recollits pel carrer sense saber-ne la seva identitat, com ara un nen d'11 anys que ja feia uns mesos que l'havien trobat, vestit amb roba dolenta, i l'havien acollit a l'hospital; un cop identificat es va saber que era Josep Sisterna, minyó d'11 anys, natural de Barcelona, orfe de Pere Sisterna, mestre de minyons, i també va poder-se esbrinar que tenia una germana i que de patrimoni i diners no en tenia.⁴⁵ En un altre dels ingressos consta que a la fi d'octubre de 1656:

va arribar en esta santa casa una fadrina d'edat de 22 anys, poc més o manco que la trobaren per la present ciutat fent lo orat i diu qui's diu Anna Cabratosa, era natural del Besalú, filla de Fracesc de Cabratosa, pagès i de Margarida, quan la dita orada tornà en son seny confirma tot lo predit.⁴⁶

És a dir, implícitament se'ns està advertint que la noia patia amnèsia i que a partir d'un determinat moment va poder recuperar la memòria. Altres casos ens il·lustren que la reclusió dels orats de vegades no era perpètua. Així, el 25 de març 1658 va entrar a l'hospital l'orada Maria Àngela Camps, fadrina de 16 anys, filla del pagès Miquel Camps i d'Eulalia, natural de l'Ametlla del Vallès, la qual eixí el 30 de juny 1658, per ordre dels administradors, en ser lliurada al taverner de Barcelona Bernat Roca, que li era oncle valencià.⁴⁷ Finalment volem subratllar l'episodi d'un home castellà de 32 anys, no s'anota el nom, enviat per la Inquisició, segurament perquè aquella "santa" institució havia deduït que no era un heretge sinó un malalt mental, motiu pel qual el van fer portar a l'hospital.

Un cas força interessant és el d'un home a qui van ingressar en el departament dels orats. El mes de juliol de 1655 va arribar «en esta santa casa un orat que no parlava, lo qual després de alguns dies que estava en casa hi hagué qui el conegué y digué que era fill de pares incògnits i fill de la dita casa i que es deia Bernat Bartolí, que havia pres el nom de casa de Bartolina d'Igualada que l'havia criat de llet». Ell mateix després d'haver recobrat la paraula ho va confirmar: «fonch persona que lo temps que espigué en esta santa casa tingué alguns intervals de bon dictamen de rahó y digué que certes persones li devien algunes corderes de blat en Igualada». Finalment, va morir «en esta santa casa» el gener de 1656.⁴⁸

⁴⁴ *Ibidem*, f. 2r, 3r i 67v, respectivament.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 17v.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 9r.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 16r.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 9r.

Quant a les persones sordmudes, a causa de la seva disfunció, es veien irremeiablement abocades a la marginació. La dificultat per comunicar-se feia que se'ls tingués com orats o deficients mentals i la seva integració a la societat es feia difícil o impossible. Per exemple: Joan, fadrí de 18 anys, mut, «lo qual ha dies que era en la porta de l'hospital», finalment va ser acollit, però poc després va morir.⁴⁹ En el llibre d'orats i orades de 1649 s'assenta un mut, «simple, d'edat de 36 anys poc més o manco», natural de Sant Esteve de Bas; i una muda d'uns 22 anys, «no se sap de quin lloc és, porta faldilles i jaquet de cordellat molt usats, davantal, camisa, sense diners».⁵⁰

5. La pobresa als llibres d'expòsits del segle XV

Els llibres d'expòsits ens mostren una de les cares més tristes de la documentació hospitalària, ja que ens apropen als que considerem els més desvalguts, o sigui, els nadons o criatures que eren abandonades, sovint embolcades o vestides molt pobrament encara que abrigades dins senalles de palla. En la majoria dels casos, l'abandó no era desitjat, però els pares i les mares no hi veien cap altra sortida per tal d'intentar oferir una oportunitat de supervivència i d'integració social futura als seus petits descendents. Amb tot, hi ha alguna excepció: un nen, al qui batejaren amb el nom d'Esteve Joan «paria solament ser nat car tot era ple de sang e l'ombrigol no li havien lligat, ens paria que l'haguessin tirant ab les mans».⁵¹

En aquest apartat ens centrem exclusivament en els llibres d'expòsits dels anys 1426-1429 i 1435-1439 —amb els seus corresponents albarans— i en el *Llibre de afirmaments dels expòsits i expòsites*, del segle XV. Sens dubte, els documents que revesteixen més interès pel tema que ens ocupa són els albarans, escrits o dictats pels progenitors dels expòsits, que aquests duïen a sobre en el moment de ser abandonats a les portes de l'hospital. Aquests paperets són el reflex d'una misèria descarnada i ens permeten veure que si els pares havien decidit desentendre-se'n era per l'extrema pobresa que patia la família. En Joan Francesc fou abandonat quan tenia només sis mesos, vestit pobrament i portant un albarà que deia: «Aquest infant ha nom Johan é s d'un lloc pobre, lo pare e la mare jauen malalts, so que despenen los donen per amor de Déu, plàcie-us que li donets bon recapte, que, en ma fe, fill és de bon matrimoni» (VINYOLES, GONZÁLEZ 1982, p. 272, nen 101); va morir a casa de la dida al cap de nou mesos. En canvi, en el paperet d'en Genís Gil es podia llegir: «aquest infant ha nom Genís, és ledesma de leial matrimoni, mas que som pobres com Job, és desmamat e no han de què lo prové, som carregats d'infats e ella prenyada» (VINYOLES, GONZÁLEZ 1982, p. 105, albarà 273); aquest nen sobrevisqué a la primera infantesa. Pel que fa a l'albarà que acompanyava a n'Eufrasina, ens il·lustra sobre l'estat de pobresa que patien els matrimonis “carregats” de fills:

⁴⁹ BC AH 2, f. 94r.

⁵⁰ BC AH 196, *Orats y orades. 1621-1647*, f. 4r i 50v, respectivament.

⁵¹ AHSCSP, *Expòsits*, dides 1426-1429. Vol. II. Inv. 7. *Expòsits*, llibre 3 (VINYOLES, GONZÁLEZ 1982, p.277, nen 62). A partir d'ara citarem aquests albarans en referència als quadres i la publicació dels mateixos (VINYOLES, GONZÁLEZ 1982, pàgina on està publicat l'albarà, nen/nena i número del quadre).

Filla de matrimoni, són tan miserables que no és en dir, perquè la mare puga avastar alguna cosa per prevenir ella e son marit ab altres infants pochos que han, a·és mesa a dida e fa compte que d'aquí un o dos anys ella haurà gonyada soldada e pagarà a vosaltres (VINYOLES, GONZALEZ 1982, p. 273, nena 116).

Malauradament, Eufrasina va morir a l'hospital pocs dies després. Quant a Joan Dionís, fou estat proveït per alguns dies «per amor a Déu amb almoines de bones persones, e per çò que no es podia pus sostenir és estat remès» (VINYOLES, GONZALEZ, 1982, nen 125, p.273); va traspasar dos mesos més tard a casa de la dida a El Pont d'Armentera. I n'Andreu Marc, de vuit mesos, va ser portat personalment a l'hospital pels seus pares, Ramon de Pla, pentinador, i la seva muller, la qual ingressà malalta en la casa de les dones; en l'albarà confessaven que no havien tingut cap més remei que abandonar el seu fill, car «per pobresa e inòpia no podien cuidar d'ells mateixos i de llurs infants» (VINYOLES, GONZÁLEZ 1982, p. 278, nen 80).⁵²

Especialment descriptiva és la nota que portava n'Eulàlia:

Honrats senyers aquesta infanta és batejada, la qual ha nom Eulària et es ledesma, perquè honrats senyors lo pare és en viatge he s·i espera tots jorns, e la mare es malalta de febre, perquè honrats senyors la mare no ha de que pusca passar, e per ço que la dita infanta no muyra per mal recapte ella vol passar aquesta vergonya, per çò que la infanta haja bon recapte e d'açò vos suplica e vos prega molt que per amor de Déu que la dita infanta haja bon recapte, car si plau a Déu hi serà prest e farà rahó a l'honorable hospital (VINYOLES, GONZÁLEZ 1982, p. 274-75, nena 189).

La nena tenia 9 mesos i anava ben vestida de color negre, duia un anell i uns *paternostres* negres i de coral, i nou mesos després, el 18 maig 1438, va ser restituïda a la mare.

Així mateix, alguns dels albarans ens remetent a la visió que tenien els pobres de la tasca caritativa de l'hospital. Na Caterina Eulàlia va ser deixada embolcallada pobrament: «Sia-vos ecomanada per amor de la passió de Nostre Senyor Jesucrist, que quan risc ha pasada sinó per amor de Déu e esperança de vosaltres i de l'hospital» (VINYOLES, GONZÁLEZ 1982, p.263, nena 202); amb tot, sabem que la nena va sobreviure a la primera infància. En altres casos se cita freqüentment l'amor de Déu, i alguna vegada s'anomena als infants deixats com criatures de Nostre Senyor i a l'hospital com un espai d'esperança, com la casa de Déu.⁵³

Una de les imatges més corprenedores ens l'ofereix en Joan, un infant maltractat, fill d'un mendicant valencià. Dues dones de la ciutat se'n van compadir, el van recollir molt malmès i el van portar fins a l'hospital:

⁵² Va morir a casa de la dida quan ja tenia 2 anys.

⁵³ «Una infanta vos remet qui és de Nostro Senyor», es diu Margarida Brígida, ve vestida pobrament, però amb robeta de recanvi i un cordonet al braç; va sobreviure a la primera infància (VINYOLES, GONZÁLEZ 1982, p. 258, nena 83). En Salvador «sia ben proveït car bé la casa de Déu ne serà ben satisfeta»; el nen va morir a l'hospital quan ja tenia 4 anys (Ibidem, p. 262, nen 17).

digueren les dites dones que lo dit pare havia penjat lo dit infant en un taronger per les aixelles, que ab una cadena batia lo dit infant estant nuu, e l'infant confirma les dites paraules, car és d'edat de cinc en sis anys.

Emperò, la fortuna no va somriure gaire a en Joan que va morir dos mesos després (VINYOLES, GONZALEZ 1982, p. 278, nen 76).

5.1. *La pobresa endèmica. Expòsits que tornen*

Podem seguir alguns casos de pobresa endèmica i de retorn a l'hospital. En aquest sentit, comprovem que alguns dels expòsits que havien estat acollits a la institució hi podien tornar malalts, i encara que són pocs, els documentats ens mostren les dificultats que aquestes criatures sense arrels familiars podien tenir al llarg de la vida. Genís que havia estat posat com aprenent de teixidor, fou dut malalt a l'hospital pel seu mestre i es diu que era un noi malaltís i coix: «fou tornat a l'hospital e morí de afany que havia ja lonch temps en si mateix, e era coxo».⁵⁴ Antoni Bainer, fill de la casa, «ve malalt de vèrtola, porta robota» i va morir el mateix dia del seu ingrés.⁵⁵ I en Carles, igualment fill de l'hospital, de 12 anys va tornar-hi malalt.⁵⁶

6. *Protocols del notari de l'hospital*

6.1. *Integració dels infants*

La documentació notarial també ens ofereix la possibilitat de resseguir la vida dels expòsits durant tota la seva infantesa i adolescència, que de vegades resulta molt curta a causa de l'elevat índex de mortaldat infantil (VINYOLES 2013, p. 291-321). Llavors ens trobem amb els certificats de defunció i el preu de l'enterrament que anava a càrrec de l'hospital. Però també comptem amb els protocols del notari de la casa de la Santa Creu que ens il·lustren com aquests nens i nenes podien arribar a integrar-se en la societat a través de contractes de treball o d'aprenentatge i així mateix com algunes de les filles de l'hospital eren dotades i es casaven.

En veurem uns exemples. Joana, «*puel·la hospitalis Santa Crucis*», de 18 anys, es maridà amb un sabater immigrant, Bernat Vico, veí de Barcelona i oriünd de Montemilia (ducat de Savoia), el qual havia rebut com dot, en nom d'ella, de part del prior de l'hospital 25 lliures de dot dipositades a la Taula de Canvi de Barcelona. Com era de costum, en Bernat aportà un augment⁵⁷

⁵⁴ BC AH 696, *Llibre de afirmaments dels expòsits i expòsitas... 1401-1446*, f. 3r.

⁵⁵ BC AH 1, f. 36r.

⁵⁶ BC AH 2, f. 85r.

⁵⁷ L'augment o escreix és la quantitat que el nuvi afegia al dot femení, que normalment equivalia a la meitat d'aquest. Si la dona enviudava n'esdevenia usufructuària, després passava als fills, i si no n'hi havia, retornava a la família del marit.

de 12 lliures i 10 sous. Emperò, el notari aclaria per escrit que si na Joana moria sense fills, la meitat de les citades 25 lliures dotals haurien de tornar a l'hospital, mentre que la resta les podria testar lliurement a qui volgués; quant a l'augment, sempre en cas de defunció, passaria als hereus del marit.⁵⁸ Arribats en aquest punt, sota pena de 200 sous, es comprometien a formalitzar les esposalles mitjançant un solemne matrimoni abans del 10 de juliol (la data del protocol és del 27 de juny 1456). Curiosament, en el llibre d'expòsits de 1438 documentem a una nena anomenada Joana, abandonada el dia 9 de març quan només tenia tres mesos. Per les dates, potser podríem identificar-la amb la que es casà amb el sabater savoia.

Un altre episodi de vida és el protagonitzat per Joan Sagalers, bracer, que reconeix que Eulalia, de 20 anys i que estava com a serventa amb Nicolau Ermengol, pellicer, promesa seva, li havia donat per mitjà del seu amo 25 lliures de dot; ell reconeixia aportar un augment de 12 lliures 10 sous.⁵⁹

Aquestes nenes expòsites, doncs, s'integraven a la societat casant-se amb nois dels col·lectius més vulnerables, com ara forasters, bracers i pagesos pobres. És a dir, ens retrobem un altre cop amb la pobresa endèmica de la que hem parlat abans, i ho podem fer a través de la història d'una nena anomenada Caterina Sabata (VINYOLES 1989, p. 255-272). Va ser abandonada a les portes de l'hospital l'any 1438, i en l'albarà de torn consta que havia passat gran risc i que fou portada a dida primer a Barcelona i després a Manresa. Posteriorment, fou contractada com a serventa i a la fi, l'any 1456, el prior de l'hospital la casà amb un pagès jove i pobre, procedent de Sarral (Conca de Barberà), el qual al cap de poc fou ingressat malalt a l'hospital.⁶⁰

Així mateix, aquesta documentació ens continua apropant a les opcions d'integració social amb què comptaven els infants, sobretot mitjançant l'aprenentatge i el treball al que eren destinats des de ben jovenets, ja que la majoria de contractes els rubricava el responsable de l'hospital amb els mestres artesans o amb les famílies que requerien servei domèstic, sempre davant l'atenta mirada i la ploma del notari de l'establiment. En el següent quadre en veurem alguns exemples:

⁵⁸ AHSCSP, Protocols, not. Gabriel Bofill, 1454-1456, f. 82v-83r.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 55v-57r. (gener de 1455). Al f. 7v hi ha els capítols de Vilatorta, serrador, i d'Antònia l'lorà, nena de l'hospital, que paga a Antoni Serra pel salari de 13 anys i mig que l'ha servit, una dot de 31 lliures.

⁶⁰ BC AH 1, f. 87r.

Afermaments de nenes i nens de l'hospital assentats en un manual notarial de Gabriel Bofill (1454-1456)⁶¹

Nom nena / nen	Edat (anys)	Amo/mestressa	Contracte	Durada (anys)	Salari	Foli
Caterina	14	Jaume Marques i Maria	Aprenenta costurera	5	15 ll. / 60 s. any	50r.
Joana Graidà	15	Ferran Ferriza i Isabel	Serventa	3	8ll. 5s / 55s. any	51r.
Clara	7	Joan Parés i Francina	Serventa	12	25 ll.*	52v.
Joana Agustina	6	Aldonça v. Joan Roure	Serventa	12	25 ll. / 2 ll.10 s. any	54r.
Miquel	8	Socis barreters a la Bòria	Aprenent Barreter	10	10 ll. final	56v.
Constança	6	Bartomeu Bertran	Serventa	12	25 ll.*	63r.
Elisabet	5	Joan Bernat i Eufrasina	Serventa	13	25ll.*	65r.
Paula	6	Arnau Olivella i Ursula	Serventa	12	25ll.*	68r.
Brianda	8	Jaume Ros i Isabel	Serventa	9	20ll.	72r.
Joana Agustina	7,5	Julià Pelegrí i Eulàlia	Serventa	12,5	27ll. 10s.	74v.
Violant	11	Pere Aguilar i Isabel	Serventa	7	20ll.	91r.
Miquela	8 ó 9	Angelina v. Nicolau Caules	Serventa	10	25ll.	93v.
Joana	-----	Pere Padró, sastre	Aprenenta	12	12ll.	94v.
Isabel	10	Isabel v. Pere Castelló	Serventa	8	20ll.	99r.
Marquesa	13	Isabel v. Antoni Blanc	Aprenenta teixidora	6	12ll.	99v.

6.2. Despeses dels pobres

L'hospital subsistia a base de donacions benèfiques, petites quantitats de persones de tots les condicions socials, llegats testamentaris més o menys quantiosos i ajuts institucionals. A més, en la mesura del possible, mirava de cobrar les despeses generades pels seus pacients, encara que sovint no ho aconseguia. En teoria, els béns particulars dels malalts que morien sense descendència

⁶¹ AHSCSP, Protocols, not. Gabriel Bofill, 1454-1456.

* A partir del moment en què les nenes tenien 8 anys, el salari es pagava anualment a la Taula de Canvi. En cas de mort, abans de finalitzar el contracte, la part proporcional del citat salari era per l'hospital, tal com queda reflectit a la documentació.

a l'hospital, passaven a engrössir el seu patrimoni, però no sempre era així, ja que de vegades les seves robes es repartien entre els altres malats. Joana, fadrina de 10 anys i filla d'Antoni Baruta de Molins de Rei, ingressà el 3 d'octubre de 1474, portant un gonell blau, faldetes vermelles, dues camises, unes sabates noves i la resta de basses; poc després va morir. La cambrera diu que el prior féu donar-ho tot a Eularieta, noieta malalta atesa en la mateixa cambra.⁶³

Els pares que volien recuperar els infants que havien abandonat s'havien de fer càrrec de les despeses que havien generat durant la seva estada a l'hospital els seus fills, i de la mateixa manera, la institució rebia el petit salari que cobraven els nois i noies que morien mentre estaven servint a casa dels amos. És a dir que els pobres també contribuïen, en certa manera, a sostenir l'establiment, si bé de vegades es podia pactar amb ells alguna mena de compensació. Així Bartomeua, esposa de Francí Cabell, sabater, reconeixia que els administradors havien pagat al seu marit 88 sous, que Ferrer Cisteller va portar a l'hospital en temps passat, quan ella havia estat ingressada, pel salari que li devia de cert temps que va treballar per ell com a serventa. Bartomeua, d'acord amb el marit, es comprometia a què, si morien sense fills, retornaria els diners a l'hospital en concepte de les despeses que ella havia fet.⁶⁴

Contractes com el que acabem de veure, signats davant del notari de la casa, ens ofereixen informació de primer ordre sobre els acords als que arribaven els gestors de la institució amb altres beneficiaris dels llegats testamentaris. En veurem dos exemples. Una dona treballadora renuncià a la part del salari que li devien a favor de l'hospital: Antònia, vídua de Pere Ferrer de l'Avern (Penedès), dona «*ad reverentiam Domini Nostri Jehsi Christi et contemplatione pauperum hospitalis Sacte Crucis*» les 16 lliures que els hereus de Francí Pujades li devien, corresponents a la quarta part de la soldada dels 23 anys que havia treballat com a sòcia⁶⁵ de na Eulàlia, muller del citat Francí.⁶⁶ L'altre cas és el d'en Pere Pau, «*pauperum mendicans spunyat oriundus ductatus Athenarum et Neopatria [...], dono dicti hospitali et eius pauperibus*» 16 lliures i 10 sous, que li devien com almoïna d'un llegat testamentari.⁶⁷ En ambdós casos es dóna la circumstància que l'hospital en fou hereu, raó per la qual va haver de repartir els llegats dels testadors, i alhora veiem com pactà amb altres beneficiaris, fins i tot pobres, per tal de retenir els béns a favor de la institució.

7. Conclusions

Enfront de la pobresa es plantegen solidaritats positives i pràctiques de caritat privada, i alhora assistim a la creació d'institucions benèfiques i assistencials fundades per persones benestants,

⁶³ BC AH 2, f. 69v. Es pot referir a Eulàlia, de 14 anys, òrfena d'un pagès que ho portava tot de basses. *Ibidem* f. 7v.

⁶⁴ AHSCSP, Protocols, not. Gabriel Bofill, 1454-1456, f. 61r-v (4 abril 1455).

⁶⁵ En ocasions, a la documentació medieval apareix la paraula "sòcia" per referir-se a dones que treballaven conjuntament en societat sense que se n'assenyali cap mena de jerarquia entre elles.

⁶⁶ AHSCSP, Protocols, not. Gabriel Bofill, 1454-1456, f. 66r (13 agost 1455).

⁶⁷ *Ibidem*, f. 90r (5 agost 1456).

pels municipis, però també per les entitats professionals, com ara les confraries, o per l'Església, com seria el cas de la Pia Almoina, que donava de menjar regularment a un conjunt de pobres. De tota manera, els hospitals creats a l'edat mitjana i que han perdurat al llarg dels segles, són les institucions que ens permeten tenir un coneixement més aproximat de tot el que envoltava a la pobresa i a les pràctiques d'assistència.

El seu estudi ens permet concloure que les persones ingressades eren pobres i que la majoria sortien de l'hospital sanes i pel seu propi peu. Evidentment que hi havia un nombre important de defuncions, però aquell establiment era una esperança, certa, de poder sanar. Els més miserables s'emportaven allò del seu sense que la institució en retingués cap retribució, cobraven dels qui tenien alguns béns i es quedaven els poc que deixaven els difunts sense descendència. En general, la roba dels qui morien era tan dolenta que anava a la bassa i la que es podia aprofitar sovint es donava a altres persones ingressades. Els hospitals oferien als malalts pobres una oportunitat de sobreviure i als expòsits la possibilitat d'integració social i de llibertat.⁶⁸

De les dades extretes del buidat del llibre d'ingressos de malalts de 1457 podem deduir que la immensa majoria de les persones acollides a l'hospital eren molt pobres i homes. Hi ha un nombre més petit de dones provinents dels grups més marginats, però deduïm que acostumaven a tenir una vida més estable perquè havien sabut teixir una xarxa de solidaritats.

Entre els homes ingressats hi ha molts forasters, bracers i treballadors assalariats, provinents sobretot de les zones rurals. De tota manera, també hi havia menstrals mancats d'arrels i de suport social. Podem intuir que la pobresa extrema, la manca d'arrelament social o l'esperança de guarir-se a l'hospital eren les principals causes per les quals els malalts, sempre pertanyents a les classes populars, hi anaven pel seu propi peu o hi eren portats en "pastera".

Al llarg d'aquestes línies també hem parat esment a les paraules que, en primera persona, van escriure els autors dels albarans que portaven els expòsits; alguns ens parlaven de la seva pròpia pobresa. Mentre que altres documents ens apropen a la integració social dels expòsits, generalment en les files de les classes més humils i amb el consegüent risc d'haver de tornar a l'hospital en cas de contraure una malaltia.

Pel que fa a les solidaritats privades i institucionals, evidencien les necessitats socials que s'havien de cobrir, abans i ara: l'alimentació, el vestit, el sostre, la cura dels infants i dels malalts pobres de qualsevol nació i condició; tot plegat és prou eloqüent com per tornar a subratllar-ho.

---

⁶⁸ Nicolau Espalter de Lleida reclama que se li torni l'import d'una esclava comprada el 13 de gener de 1497, ja que era lliure de dret (es deia Joana) i no esclava, atès que era filla de l'hospital de Saragossa (AHPB, Jaume Vilar 245/16 f. 58r. [any 1498]).

I ja per acabar, crec adient fer-nos nostra l'àmplia definició que ja fa uns anys ens va donar Michel Mollat a propòsit de la pobresa. Una definició que pot incloure a tots els frustrats, a tots els abandonats, a tots els asocials, a tots els marginats; no és específica de cap època, de cap religió, de cap entorn (MOLLAT 1998, p.12).

BIBLIOGRAFIA

BATLLE, Carme, 1987. *L'assistència als pobres a la Barcelona medieval*, Barcelona: Dalmau.

BAUCELLS, Josep, et al. (ed.), 2006. *Diplomatari de l'arxiu capitular de la catedral de Barcelona, segle XI*, Barcelona: Fundació Noguera.

BOTINAS, Elena, CABALEIRO, Júlia, DURAN, Maria dels Àngels, 2002. *Les beguines*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

BRODMAN, James, 1998. *Charity and welfare: Hospital and the poor in medieval Catalonia*, Philadelphia: University of Pennsylvania.

CABRÉ, Montserrat, 2005. "Como una madre como una hija: las mujeres y los cuidados de salud en la Baja Edad Media", *Historia de las mujeres en España y América Latina*, Madrid: Cátedra, vol. I, p. 637-657.

CABRÉ, Montserrat, ORTIZ, Teresa (ed.), *Sanadoras, matronas y médicas en Europa, siglos XII-XX*, Barcelona: Icaria, 2001.

CAPDEVILA, Josep, 2009. "Les institucions assistencials a la Barcelona medieval", *Catalunya Cristiana*, 12 març.

CONEJO, Antoni (en premsa). "*Lum, noblesa, ornament, laor, glòria e amplitud: los hospitales y la renovada imagen de la ciudad bajomedieval*", *Ciudad y hospital en el Occidente europeo (1300-1700)*, Lleida: Milenio, p. 415-445.

— 2013. "*Domus seu hospitale*": *espais d'assistència i de salut a l'edat mitjana*, Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona.

EIXIMENIS, Francesc, 1927. *Regiment de la cosa pública*, Barcelona: Barcino.

— 1987. *Dotzè llibre del Crestià*, Girona: Col·legi Universitari de Girona, Diputació de Girona.

ESCOBAR, José Manuel, 2011. “La pobreza: de virtud a vicio. La práctica de caridad en la Baja Edad Media”, *Los caminos de exclusión en la sociedad medieval: pecado, delito y represión* (XXII semana de Estudios Medievales), Nájera, p.109-144.

FÀBREGA, Àngel (ed.), 1995. *Diplomatari de la Catedral de Barcelona*, vol.I (844-1000), Barcelona, Capítol Catedral de Barcelona.

HUGUET-TERMES, Teresa, 2013a. “‘Pensandi, curandi et visitandi infirmos et pauperes’: Hospital(s), health and politics in Barcelona, c. 1337-1417”, *Hospitals and communities, 1100-1960*, Ch. Bonfield, J. Reinartz, T. Huguet (eds.), Oxford [etc.]: Peter Lang, p. 155-181.

—2013b. “Els motius dels benefactors: l’almoïna de Pere Desvilar, porcions i porcioners a la Barcelona del tres-cents”, *La Corona catalanoaragonesa, l’Islam i el món mediterrani: Estudis d’història medieval en homenatge a la doctora Maria Teresa Ferrer i Mallol*, Anejos del Anuario de Estudios Medievales, J. Mutgé, R. Salicrú, C. Vela (eds.), Barcelona: CSIC, 2013, 371-382.

LITTLE, Lester, 1980. *Pobreza voluntaria y economía de beneficio en la Europa Medieval*, Madrid: Taurus.

MOLLAT, Michel, 1998. *Pobres, humildes y miserables en la Edad Media*, Mèxic: Fondo de Cultura Económica.

LÓPEZ, Carmen, 1985. *La pobreza en la España medieval*, Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.

PÉREZ SANTAMARIA, Aurora, 1980. “El hospital de San Lázaro o Casa dels Malalts o Masells”, *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña Medieval*, M. Riu (ed.), Barcelona: CSIC, vol. I, p. 77-116.

RIU, Manuel (ed.), 1980-1982. *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña Medieval*, Barcelona: CSIC, 2 vols.

ROCA, Josep Maria, 1920. *Ordinacions de l’hospital general de la Santa Creu de Barcelona: any MCCCCXVII*, Barcelona: Associació General de Metges de Llengua Catalana.

SALRACH, Josep Maria, 2009, *La fam al món: passat i present*, Vic: Eumo.

SANAHUJA, Pere, 1961. *Historia de la vila de Àger*, Barcelona: Seráfica.

SÁNCHEZ-MARTÍNEZ, Manuel (en premsa). “Las cuentas de un hospital medieval: la Santa Creu

de Barcelona (1430-1431)". *Ciudad y hospital en el Occidente europeo (1300-1700)*. Lleida: Milenio, p. 177-209.

VENTEO, Daniel, 2010. *La Capella de Sant Llàtzer: Història d'una redescoberta*. Barcelona: Foment Ciutat Vella i Ajuntament de Barcelona.

VINYOLES, Teresa, 2013. "L'esperança de vida dels infants de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona", *Anuario de Estudios Medievales*, 43, 1, p.291-321.

—1989. "Petita biografia d'una expòsita barcelonina del segle xv", *Homenatge a la memòria del prof. Emilio Sáez*, Barcelona: CSIC, p. 255-272.

VINYOLES, Teresa, GONZÁLEZ, Margarida, 1982. "Els infants abandonats a les portes de l'hospital de Barcelona (1326-1439)", *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña Medieval*, Barcelona: CSIC, vol. II, p. 278.

VINYOLES, Teresa, ILLANES, Ximena, "Tratados como hijos e hijas", *Mélanges de l'Ecole française de Rome*, 124, 1, 2012, p. 209-222